

Summary

Peculiarities of Orthography and Lexis of the Periodical Press of Lithuania Minor

Audronė MATIJOŠIENĖ

At the beginning of the 20th century language and spelling used in the periodical press of Lithuania Minor varied and lacked consistency. Compilers of the analytical retrospective bibliography did their best to observe one graphical system, i.e., tried to replace the scripts not used in the Lithuanian language by contemporary letters. Samples not included in the *List of Transliterated Characters* presented in „Lietuvos TSR bibliografija“ (Bibliography of the Lithuanian SSR. Vilnius, 1985, p. 69) are being reviewed in this article. The article also surveys the styles of standard Lithuanian frequently found in the Prussian region subdialects; publicistic, religious, office, scientific, belles-lettres styles. Characteristic features of the publicistic style are analyzed and emphasis is laid on the influence of the German language. With respect to the origin, two main layers are distinguished in the Lithuanian newspaper language:

the Lithuanian layer and the borrowed layer. It is characteristic that the Lithuanian layer has been affected by the spoken language, while the borrowed one has been influenced by the German language for almost seven hundred years. In addition, local dialects and subdialects of the Prussian region subdialects are being discussed, as their meaning could be disclosed only from the context or feeling for language. Samples of words or combinations of words are presented in the article, which could not be found in any vocabulary as a separate lexical unit. It should be noted that the task of the bibliographer is to analyze the text, but not to evaluate it, i.e., try to perceive the meaning of dubious words and not to get lost in the terminological ambiguity. Text analysis and the profound level of bibliographic analysis and synthesis turn the knowledge accumulated by the bibliographer into the scientific empirical one.

UDK 025.171(474.5)
091:259(474.5)

Bažnytinių žinybų fondai Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje

Rima DIRSYTĖ

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo biblioteka, Gedimino pr. 51, 2600 Vilnius, el.paštas: rimad@lnb.lt

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos (toliau - LNB) Retų knygų ir rankraščių skyriuje saugoma 10 bažnytinių žinybų archyvų. Šiame straipsnyje apžvelgsime tik dalį jų - Žemaičių (Telšių) vyskupijos seminarijos, Kaitinėnų bažnyčios, Raguvos bažnyčios, Troškūnų bažnyčios ir vienuolyno bei Upynos bažnyčios archyvus. Deja, tai tik nedideli minėtų bažnyčių archyvų fragmentai. Lietuvos evangelikų reformatų sinodo archyvas, didelis ir išsamus, sutvarkytas anksčiau, jau seniai naudojamas mokslo tiriamiesiems darbams, be to, fondo apžvalga buvo spausdinta „Lietuvos istorijos metraštyje“ 1986 m. Minėtų bažnyčių pavienių dokumentų galima rasti ir kituose rankraštyne saugomuose fonduose, tačiau šiame straipsnyje jų nevardinsime.

Merkinės stačiatikių cerkvės, Peterburgo dvasinės akademijos, Vilniaus kapitulos ir Žemaičių vyskupijos kapitulos archyvai nėra sutvarkyti ir neturi pastovių šifrų, todėl čia jų neaprašinsime.

Didžiausios apimties, išsamiausias yra Žemaičių (Telšių) vyskupijos seminarijos archyvas.

Žemaičių (Telšių) vyskupijos seminarija (F90)

Lietuva priėmė krikštą viena paskutiniųjų Europoje - XIV a. pab. Lietuvos didysis kunigaikštis Jogaila, veddamas Lenkijos karalienę Jadvygą ir tapdamas Lenkijos karaliumi, pasižadėjo pats krikštytis ir krikštyti Lietuvą. Oficialiai Lietuvos krikštas atliktas 1387 m., Žemaitija apkrikštyta 1413 m. Be abejo, iškart niekas nepasikeitė - be bažnyčių ir dvasininkų kraštas ir toliau būtų likęs pagoniškas. Todėl buvo įkurtos Vilniaus vyskupystė ir Žemaičių (Medininkų) vyskupystė su centru Varniuose.

Neseniai įvesta krikščionybė dar nebuvo tvirtai įleidusi šaknų, kai XVI a. užėjusi protestantizmo banga sukretė jos pamatus. Siekiant tai sulaukyti, reikėjo stiprinti religinį gyvenimą, atlikti visų bažnytinio gyvenimo sričių reformas. Visa tai imta vykdyti pagal Tridento Katalikų Bažnyčios Susirinkimo (1545-1563 m.) nuostatus.

Atsiliepdamas į Tridento Katalikų Bažnyčios Susirinkimo raginimą steigti kunigų seminarijas, Žemaičių vyskupas Jurgis Petkūnas testamentu (1574 m.) užrašė 1700 lietuviškų kapų grašių 12 jaunuolių ruošti kunigais Vilniaus jėzuitų kolegijoje¹. Vyskupas Stanislovas Kiška (1618-1626) 1622 m. klierikus perkėlė į Varnius, prie katedros pastatęs seminarijos namus. Seminarija pavesta jėzuitams, joje būdavo po 6-8 auklėtinius.

Apie 1628 m. vyskupas Abraomas Vaina seminariją perkėlė į Kražius.

Dėl neramumų krašte XVII a. vid. ir pab. - XVIII a. pr. seminarija neveikė. Vėliau vyskupo Aleksandro Gorainio (1716-1735) pastangomis kunigaikštis Kazimieras Radvila Kražiuose pastatė medinius seminarijos namus.

Apie 1744 m. naujus medinius seminarijos namus Varniuose pastatė vyskupas Antanas Tiškevičius. Jis pakvietė pijorus vadovauti seminarijai, perkėlė čia 8 studentus, paruošė pirmuosius seminarijos įstatus - regulą, kurią kiek pakeitė 1775 m. vyskupas Jonas Lopacinskis. Seminarijoje buvo 20 kambarių, salė studijoms, biblioteka, koplyčia, kitos patalpos, dėstytojų butai, sodas, ūkis ir kt. Dalį auklėtinių išlaikė seminarija, kiti patys mokėjo už mokslą. XVIII a. vid. seminarija išlaikymui turėjo apie 20 tūkst. auksinų sumą ir du ūkius. Auklėtinių skaičius kartais padidėdavo iki 40. Seminariją globojo Žemaičių kapitula.

Apie 1761 m. seminarija vėl atiduota jėzuitams (iki 1773 m. - ordino panaikinimo), po to vadovauti seminarijai pakviesti misionieriai iš Varšuvos.

XIX a. pr. seminarijoje buvo apie 60 auklėtinių, jie mokėsi 3 ar 4 metus. Buvo priimami ir bajorų, ir valstiečių vaikai. Seminarijos biblioteka turėjo apie 5000 knygų; profesoriai buvo misionieriai bei pasaulietiniai kunigai.

1845 m. caro valdžia pertvarkė seminariją; paskelbė naujus nuostatus, nelėjo dirbti misionieriams; rektoriumi paskirtas teologijos dr. kun. Motiejus Valančius. Jis įvedė į seminariją lietuvių kalbą. Jį paskyrus Žemaičių vyskupu (1849 09 29), rektoriumi tapo kun. Aleksandras Beresnevičius. Rusų valdžiai privertus, vyskupas

M. Valančius (1864 12 3) persikėlė į Kauną, čia perkelta ir seminarija (jai skirti buvę bernardinų vienuolyno rūmai ir Šv. Jurgio bažnyčia). Rektoriumi paskirtas kanauninkas Jeronimas Račkauskas, inspektoriumi kanauninkas A. Beresnevičius, profesoriais kunigai Antanas Baranauskas, Mečislovas Paliulionis, Gasparas Cirtautas (būsiami vyskupai) ir Antanas Zaukevičius. Vėliau rektorais yra buvę: G. Cirtautas (1888-1899), Antanas Karosas (1900-1907), Jonas Mačiulis-Maironis (1909-1932). 1911 m. seminarijoje mokėsi 139 auklėtiniai.

Pirmojo pasaulinio karo metu seminarijos rūmus užėmęs karo ligoninėi, 1914 10 30 (iki 1918 m.) seminarija perkelta į Vaškuokėnų dvarą Troškūnų parapijoje - pradžioje I-III kursai, o IV-VI kursų studentai mokėsi privačiai. Iki 1922 m. seminarijoje buvo 6 kursai: I-II filosofiniai, III-VI teologiniai. Įsteigus Kaune universitetą, nuo 1922 m. teologiniai kursai priklausė Teologijos-filosofijos fakulteto Teologijos skyriui. 1926 m. įkūrus Lietuvos bažnytinę provinciją, Žemaičių kunigų seminarija tapo metropolijos kunigų seminarija, skirta trims vyskupijoms: Kauno, Panevėžio ir Kaišiadorių. 1934 m. buvo pastatyti nauji seminarijos rūmai, patvirtinti įstatai. Seminarija turėjo vertingą apie 90 000 tomų biblioteką. Iš viso nuo 1926 iki 1940 m. Kauno kunigų seminarija turėjo 3078 auklėtinius.

1940 m. Lietuvą okupavus Tarybų Sąjungai, uždarytos Telšių ir Vilkaviškio seminarijos, jų auklėtiniai atvyko į Kauną. 1941 01 12 sekvestravus seminarijos patalpas, mokytasi bažnyčiose, privačiuose butuose. 1941-1944 m. dalis patalpų atgauta, bet po Antrojo pasaulinio karo vėl atimta, apribotas auklėtinių skaičius ir seminarijos veikla.

Naujas seminarijos gyvenimo etapas prasidėjo, 1990 m. Lietuvai atgavus nepriklausomybę.

LNB Retų knygų ir rankraščių skyriuje saugomos Žemaičių kunigų seminarijos archyvo bylos ir rankraštinės knygos tėra dalis buvusio seminarijos archyvo ir bibliotekos (dalis archyvo yra saugoma Lietuvos valstybės archyve). Sprendžiant iš įrašo Rankraščių gavimo knygoje, Žemaičių seminarijos archyvas ir biblioteka į Nacionalinę biblioteką pateko 1948 m. (tada priimti „48 apvalkalai“) iš Kauno metropolijos kunigų seminarijos, o 1949 m. sausio 31 d. aktu Nr. 2 buvo perduoti Rankraščių skyriui (tuo metu tai buvo Senų knygų, rankraščių ir smulkių spaudinių sektorius). Fondas buvo papildytas ir 1986 m. (12 vienetų). Žemaičių seminarijos knygų yra įvairiuose bibliotekos fonduose: senų ir retų knygų, pagrindinės saugyklos fonduose ir kituose. Pirminiu būdu skirstant medžiagą, rankraščiai - archyvo bylos ir rankraštinės knygos - buvo paskirstyti į Pavienių rankraščių sutvarkytą ir nesutvarkytą fondą². Kazimiero Jauniaus, Ambraziejaus Pranciškaus Kašarauskio, Motiejaus Valančiaus rankraščiai išskirti į atskirus fondus, pamokslai - į Pamokslų rinkinį (F 89); buvęs seminarijos archyvas surinktas į atskirą

fondą (F 90) ir pavadintas Telšių seminarijos (Telševskaja seminarija) fondu. 1979 m. peržiūrint minėtą fondą tvarkymui paaiškėjo, kad tai buvusios Žemaičių arba Varnių seminarijos archyvas. Pasitarus su Lietuvos istorijos instituto moksliniais bendradarbiais, fondas pavadintas Žemaičių (Telšių) vyskupijos seminarijos fondu, nors bylų antraštėse rašoma „Telševskaja eparchialnaja seminarija“.

Tvarkant fondas papildytas: iš netvarkyto pavienių rankraščių fondo atrinkta per 170 analogiškų archyvo bylų ir rankraščių knygų, iš Pavienių rankraščių sutvarkyto fondo perkelta 19 archyvo bylų. Ne visų rankraščių knygų, ypač seminaristų užrašų, nustatyta seminarijos bibliotekos ar archyvo priklausomybė. Tačiau dalis dokumentų dar likę Pavienių rankraščių fonde.

Žemaičių (Telšių) vyskupijos seminarijos fondą sudaro buvusio archyvo bylos, paskiri rankraščiai ir rankraštinės knygos. Tai sudaro 525 nuolatinio saugojimo vienetus. Archyvinės bylos rašytos rusų kalba, paskiri rankraščiai ir rankraštinės knygos - lietuvių, lenkų, lotynų, rusų ir kitomis kalbomis. Fondo chronologinės ribos - 1500-1943 m. Dauguma dokumentų iš XIX a. II p.-XX a. pr. rašyti rusų kalba. Kaip žinome, po 1863-1864 m. sukilimo numalšinimo Lietuvoje buvo uždrausta lietuviška spauda lotyniškais raidėmis (t.y. drausta spausdinti, įvežti, pardavinėti ir platinti lietuviškus spaudinius visoje Rusijoje) - vykdyta rusifikavimo politika. Šis draudimas caro įsakymu panaikintas tik 1904 05 07. Todėl oficialūs dokumentai rašyti rusų kalba.

Fondas tvarkytas 1980-1981 m. Rankraščių būklė patenkinama. Kai kurias bylas reikėtų peržiūrėti, dalį lapų restauruoti.

Atsižvelgiant į fondo turinį, medžiaga suskirstyta į 12 skyrių, jų viduje - į mažesnius poskyrius. Kadangi fondo apimtis gana didelė, tik bendrais bruožais apžvelgsime medžiagą pagal skyrius.

Pirmiausia sudėtos seminarijos archyvo bylos, po to - bibliotekos likutis.

1. Seminarijos valdybos ir rektoriaus įsakai (1846-1905). Tai 1846-1905 m. (su pertraukomis) seminarijos Varniuose ir Kaune (nuo 1865 m.) valdybos ir rektoriaus įsakų-rezoliucijų knygos - iš viso 23 rankraštinės knygos, dauguma įrištos kietais kartono viršeliais. Rašyta rusų kalba. Trijose knygose (1846, 1849 ir 1850 m.) randame tuometinio seminarijos rektoriaus Motiejaus Valančiaus (pasirašė Кс. Волончевский) rezoliuciju ir priedais.

Knygose yra įrašų apie naujų auklėtinių priėmimą į seminariją ar jų pašalinimą, rektoriaus nurodymų dėl seminarijos išlaikymo, mokymo; seminarijos inspektoriaus raportų apie auklėtinių elgesį; ekonomo pranešimų apie auklėtinių sumokėtus pinigus už mokslą; atsiskaitymų už seminarijai pristatytą maistą, įvairias paslaugas (siuvėjų, kt.), kanceliarines išlaidas, atlyginimų mokėjimą

mokytojams ir kt.: įvairių konsistorijos, gubernatoriaus, kitų seminarijų raštų ir kt.

Kita šiame skyriuje saugomų dokumentų dalis - tai seminarijos (Kaune) 1870-1904 m. (su pertraukomis) rektoriaus įsakai - nurodymai dėl seminarijos lėšų panaudojimo - iš viso 10 vienetų. Tai lėšos seminarijai ir auklėtiniams išlaikyti, mokytojų ir seminarijos tarnautojų algoms išmokėti, kanceliarijos reikmėms, ūkiniam poreikiams ir kt. Čia taip pat įrašytos pajamos, gaunamos iš auklėtinių įnašų už mokslą. Kauno gubernijos izdo skiriamos dotacijos seminarijos išlaikymui (pvz., 1902 m. pirmajam ketvirčiui izdas seminarijai skyrė 2488 rublius, iš jų 12 rub. vienam „Правительственный Вестник“ egzemplioriui)³.

Be to, šiame skyriuje yra 1869 m. ekonomo raštai - raportai seminarijos valdybai apie lėšų panaudojimą.

2. Seminarijos taisyklės, nuostatai (1775, 1895). Fonde saugomi 1775 m. Žemaičių vyskupo J. Lopacinskio parengti seminarijos nuostatai - „Regula seu Constitutiones Seminarii“ (rankraštinis nuorašas lotynų k.). Taip pat yra 1895 m. Žemaičių vyskupo M. L. Paliulionio sudarytos Žemaičių seminarijos taisyklės (lotynų k., rankraštiniai nuorašai).

3. Seminarijos valdybos protokolai-žiniaraščiai (1845-1906). 30-yje įrištų knygų surašyti 1845-1851, 1856, 1861-1863, 1866-1881 ir 1899-1906 m. vykusių valdybos posėdžių protokolai. Posėdžiuose buvo svarstomi seminarijos mokslo, administraciniai ir ūkiniai reikalai, tarp jų daugiausia - ekonomų pranešimai apie pajamas ir išlaidas (pvz., 1899-1906 m. protokoluose yra išvardintos pinigų sumos, sumokėtos įvairiems asmenims - daktarui, dantistui, pirkliams už maisto pristatymą seminarijai ir kt.). Tai panašu į I skyriaus dokumentus, todėl jų nekommentuosime. Šių dokumentų visuma teikia puikų vaizdą apie seminarijos „ekonominę“ pusę.

4. Mokymo proceso dokumentai (1822-1939). Skyrius padalintas į mažesnius poskyrius. Čia yra Rusijos istorijos programa IV kursui (1909 m., be pabaigos). Toliau sudėtos seminarijos „Libellus Clericorum“ - 1871-1879, 1881-1888, 1888-1895, 1895-1903 m. Žemaičių seminarijos (Kaune) klierikų paskirstymo bažnytinėmis pareigomis knygos. Pažymėtina, kad jose pavadėdės rašytos lenkų kalba ir sulenkintos, bet kai kurių palikta lietuviška forma. Yra Kauno metropolijos kunigų seminarijos 1929-1935 m. du analogiški sąsiuviniai bei 1932-1939 m. oficialistų tvarka (surašyta pamečiui). Šiuose sąsiuvinuose įrašai lotynų bei lietuvių (pavardės) kalbomis. Tai teikia nemažai statistinių žinių apie seminarijos auklėtinius.

Tarp kitų dokumentų saugomi 1822-1845 m. ir 1846-1858 m. seminarijos (Varniuose) auklėtinių sąrašai. Jose buvo įrašoma stojančiųjų pavardė ir vardas, tautybė, socialinė kilmė, iš kur kilęs (gubernija), iš kokios parapijos, gimimo data, įstojimo į seminariją data,

atsiliepiamas apie auklėtinį („kokias teikia viltis“), kada ir kokią paramą gavo iš seminarijos (kaip žinia, dalį klierikų išlaikė pati seminarija), kada paliko seminariją (data) ir kodėl. Knygos užpildytos lenkų kalba. Pvz., apie Motiejų Valančių yra toks įrašas: „Wolonczewski Maciej, bajoriškos kilmės, kilęs iš Žemaitijos kunigaikštystės, Vilniaus gubernijos, Salantų parapijos Žemaitijoje; gimęs 1799 m. gruodžio 29 d.; į seminariją įstojo 1822 metų rugsėjo 1 d., o 1824 m. rugpjūčio 20 d. pasiūstas į Vilniaus vyr. seminariją. 1824 m. yra gavęs 180 auksinų“⁴.

Vėlesnė, 1846-1858 m., knyga užpildyta rusų kalba. Čia jau buvo reikalaujama gimimo, kilmės, mokslo baigimo įrodymų.

Išliko 1822-1903 m. (su pertraukomis) seminarijos auklėtinių mokslo bei elgesio įvertinimo knygos (viso 9 knygos); 1895-1914 m. stojančiųjų į seminariją (Kaune) žinių patikrinimo knyga (paprastai stojantieji laikydavo tris egzaminus - rusų kalbos, Rusijos istorijos, vadintos „Tėvynės istorija“, ir geografijos - dalykų, nelabai susijusių su tiesiogine „specialybe“, - ryškus rusifikavimo faktas; nuo 1912 m. prisidėjo dar trys egzaminai - lotynų kalbos, Šventosios istorijos ir Katekizmo) bei trys atskiros 1845-1874 m. seminarijos auklėtinių elgesio įvertinimo knygos. Žinios apie mokslą ir elgesį seminarijos inspektoriaus būdavo pateikiamos kas mėnesį. Knygose pateikti seminaristų sąrašai, dėstyti dalykai (tuo metu tai buvo: Šventasis raštas, dogmatinė ir moralinė teologija, bažnyčios istorija, homiletika, liturgija, kanonų teisė, lotynų ir rusų kalbos, Rusijos istorija ir geografija), žinių įvertinimas, įvairios pastabos apie auklėtinių paskatinimą ar nuobaudas ir kt. Sąrašuose randame tuo metu Žemaičių seminarijoje besimokiusių žymių lietuvių katalikų bažnyčios, kultūros ir visuomenės veikėjų - Žemaičių vyskupo, rašytojo Motiejaus Valančiaus, vyskupo, poeto Antano Baranausko, vieno iš 1863 m. sukilimo vadų Lietuvoje kunigo Antano Mackevičiaus (1828-1863), kunigo poeto Klemenso Kairio (1835-1864), kunigo, 1863 m. sukilimo dalyvio, vėliau Jono Šliūpo bendraminčio Vladislavo Dembskio (1831-1913), kunigo poeto Antano Vienažindžio (1841-1892) ir kitų pavardes, jų žinių ir elgesio įvertinimus.

Archyve saugomas pluoštas seminarijos dėstytojų ir pačių seminaristų paskaitų konspektų, užrašų (iš viso 42 vien., 1863-1940 m. ir b.m.). Kai kurių užrašų ir konspektų priklausomybė Žemaičių seminarijai nėra nustatyta. Skyrelyje jie sudėti abėcėlės tvarka pagal autorių - jei žinomas - arba pagal pavadinimą. Daugiausia tai paskaitų užrašai: dogmatinės, moralinės teologijos, bažnyčios istorijos ir kitais teologijos klausimais, filosofijos, psichologijos ir kt.

5. Seminarijos buhalterijos dokumentai (1842-1912). Tai pavieniai dokumentai ir kasmetinės knygos. Šie dokumentai teikia žinių apie seminarijos veiklą, vidaus

gyvenimą, tvarkymąsi, finansinę padėtį. Tarp jų yra 1869 m. seminarijos rektoriaus kan. J. Račkausko sudaryta sąmata įvairių pastatų remontui, 1901 ir 1904 m. seminarijos (Kaune) pajamų ir išlaidų ataskaitos-balansai. Yra 1908, 1910 ir 1912 m. didžiosios buhalterinės knygos. Jose užfiksuotos sumos, skiriamos Žemaičių dvasinei seminarijai išlaikyti - personalui, maistui, pastatams (remontui, šildymui, apšvietimui, kt.), bažnyčiai ir bibliotekai, gydytojui, dantistui, ligoninei ir gydymui, kanceliarijai, naudmenoms ir kt. 1910 ir 1912 m. knygoje pasirašė tuometinis rektorius kan. J. Mačiulis-Maironis⁶. Gerai išliko knygų pabaigoje išpausti Rusijos imperijos valstybinės įstaigos antspaudai.

Didžiąją šio skyriaus dokumentų dalį sudaro seminarijos valdybos bei ekonomo pajamų ir išlaidų knygos, apimančios pusės šimto metų laikotarpį - nuo 1842 iki 1907 m. Šios knygos papildo kitus dokumentus, pateikiančius žinių apie seminarijos finansinę būklę. Štai keletas įvairesnių faktų: 1862 m. seminaristų mokesčio už mokslą sąrašė įrašytas Antanas Vicožindis, sumokėjęs 32 rublius 50 kapeikų⁷. 1873 m. knygoje randame seminarijos dėstytojams bei kitiems asmenims išmokėtų algų sumas su gavusiųjų parašais. Sausio 20 d. moralinės teologijos, homiletikos ir bažnytinio giedojimo dėstytojui kun. Antanui Baranauskui išmokėti 58 rub. 32 kapeikos⁸.

Be to, išliko 1908 ir 1909 m. seminarijos kasos knygos: yra 1869 m. ir 1897 m. seminarijos tarnautojų (tarnų, darbininkų) algų išmokėjimo lapai.

6. Raštvedybos dokumentai (1832-1928). Į šį skyrių pateko 1832-1909 m. (su nedideliais tarpais) bei 1924-1928 m. Žemaičių seminarijos valdybos siunčiamų raštų, raportų registracijos knygos. Jose buvo užrašoma siuntimo data, kam siunčiamas ar išduodamas raštas ir trumpas rašto turinys. Dalis raštų ir nurodymų išleista seminarijos viduje (pvz., ekonomui - apie lėšų panaudojimą, dėstytojams, bibliotekininkui, klierikams), kita dalis siunčiama už seminarijos ribų - Žemaičių vyskupui, Konsistorijai apie seminarijos tvarką, mokslą, klierikus, dėstytojus ir kt., vizitatoriams, spaustuvei - dėl reikalingų knygų atsiantimo, užmokesčio už jas ir pan., valdžios įstaigoms ir kt. Šioje knygoje randame auklėtinių sąrašų (pranešimai apie priėmimą į seminariją ar atleidimą, išventintus kunigus, apie atleistus atostogų klierikus, pasiūstus į kitą mokymo įstaigą ir kt.). Tai taip pat teikia nemažai statistinių duomenų apie seminariją.

Šiame skyrelyje yra 1867-1876 ir 1882-1892 metais išsiųstų siuntų registravimo knygos (iš viso 4 vienetai).

Yra ir seminarijos gaunamų raštų registracijos knygos - 1845-1881 m. (su pertraukomis). Tai dvasinės ir pasaulietinės valdžios raštai, įsakymai, seminarijos inspektorių, dėstytojų, ekonomų raštai ir kt. Pvz., 1845 m. knygos pirmasis įrašas - Telšių Romos katalikų dvasinės konsistorijos 1845 09 20 įsakymas apie Motiejaus Valančiaus paskyrimą seminarijos rektoriumi⁹.

Išliko 1845-1892 m. Telšių dvasinės seminarijos valdybos vedamų bylų bendrasis apyrašas. 1855-1867 m. valdybos išduotų liudijimų, pažymėjimų, leidimų, raštelių dėstytojams, auklėtiniams ir kt. registracijos knyga. Vertinga ir daug informacijos teikianti 1869 m. seminarijos namuose gyvenusių asmenų registracijos knyga¹⁰ (čia yra ir vėlesnių įrašų). Knygoje randame seminarijos profesorių (A. Baranausko, G. Cirtauto, inspektoriaus A. Beresnevičiaus, kt.), auklėtinių, tarnautojų (vargonininko, kt.), tarnų ir darbininkų (sargo, virėjo, skalbėjų, kt.) ir kitų ten apsistojusių asmenų pavardes. Be to, čia pateikiama nemažai žinių apie asmenis: įrašyta jų socialinė kilmė ar laipsnis, amžius, šeimyninė padėtis, kada ir iš kur atvyko, kuriam laikui (t.y. nuolat gyventi ar laikinai), kada ir kur išvyko, ar turi nuosavybę ir kokią, kuo užsiima seminarijoje. Be abejo, ne visada užpildytos visos grafos, bet ir iš esamų duomenų galima susidaryti vaizdą apie seminarijos personalą. Jie buvo registruojami abėcėlės tvarka pagal pavardes. Iš viso įrašų apie 60.

7. Asmenų dokumentai (1797-1914). Dokumentų nedaug, jie sudėti pagal pavardes abėcėlės tvarka. Tai asmenų, stojusių į Žemaičių seminariją, asmens dokumentai (yra 8 asmenų dokumentai). Stojantieji paprastai pateikdavo gimimo metrikų išrašą iš savo parapijos bažnyčios knygų, mokslo baigimo pažymėjimą (gimnazijos ar kitos mokyklos atestata), gubernatoriaus išduotą politinio patikimumo liudijimą, vietos valdžios organų (valsčiaus valdybos) raštą apie gyvenamą vietą, prašymą seminarijos rektoriumi, kartais dar kokių papildomų dokumentų. Skyriuje taip pat yra keletas dėstytojų, kitų seminarijos tarnautojų asmens bylų, gimimo metrikų išrašų iš įvairių bažnyčių knygų, įvairių paskirų pažymėjimų, liudijimų, kt.

8. Susirašinėjimas su asmenimis ir įstaigomis (1777-1924). Medžiaga gana padrika, nenuosekli, priklausanti ne vien seminarijai ir susijusi ne tik su seminarija. Tai seminarijos valdybos susirašinėjimas su Žemaičių vyskupijos konsistorija, vyskupais, kitomis seminarijomis Lietuvoje ir Baltarusijoje, vienuolynais ir kitomis įstaigomis mokslo, klierikų reikalais, ūkiniais, finansiniais, teisiniais klausimais ir t.t. Tarp dokumentų yra Žemaičių vyskupų raštų: Juozapo Arnulfo Giedraičio raštų nuorašai, vysk. M. Valančiaus, vysk. G. Cirtauto, vysk. Pranciškaus Karevičiaus raštai seminarijai ir diecezijos kunigams, kitų pavienių dokumentų.

9. Ūkio dokumentai (1844-1871). Šiame skyriuje yra tik du dokumentai. Tai Žemaičių vyskupijos seminarijos poreikiams 1844-1871 metais gautų maisto produktų (mėsos, pieno produktų, žuvies, grūdų) registracijos knyga. Kaip matyti iš knygos, buvo pastovūs produktų tiekėjai, daugiausia žydų tautybės. Kitas dokumentas - 1866 m. liepos 11 d. sudarytas kunigų seminarijos (Kaune) turto sąrašas. Sąrašas nedidelis, vos

trys lapai. Jame išvardinti vežimai, pakinktai, įvairūs ūkio padargai, virtuvės, stalo indai, vonios įranga ir patalynė svečiams.

10. Varia. Tai trys pavieniai dokumentai, du iš jų nepriklausantys Žemaičių seminarijai ir nepriskirtini pagal turinį kitiems skyriams. Pirmasis - prelatui Marcijonui (?) Giedraičiui 1874 m. išrašytas vaistų receptas Kaune, L. Aroštamo vaistinėje.

Kitas dokumentas - Žemaičių vyskupystės (?) žmonių sąrašai, šalia - skaičiai. Rašyta 1881-1906 m. lenkų, vėliau lietuvių kalba. Prie kai kurių žmonių pavardžių lietuvių kalba parašyta jų mirties data („Numirė ...“). Knygos lapai subraižyti nedideliais langeliais. Paskirtis nežinoma.

Trečias dokumentas - Kauno kunigų seminarijai 1926-1937 m. išduoti įvairūs kvitai, sąskaitos ir kt.

11. skyriuje sudėta keletas vienetų apie seminariją. Čia yra pavienių dokumentų nuorašai: iš privilegijų, fundacijų (Zigmanto Vazos, LDK pažiudininkio Stepono Paco, Jarošo Valavičiaus) Žemaičių vyskupijai, seminarijai (minimi XV-XIX a. dokumentai), caro Aleksandro II įsakų katalikų dvasininkijos, seminarijos reikalais nuorašai (1817-1835). Taip pat yra nežinomo asmens surinkti (rašyta XX a. pr. lietuvių, lotynų kalbomis, mašinraštis) įvairūs išrašai (fragmentiški) apie Žemaičių vyskupijos kapitulą, seminariją, Lietuvos vienuolynus. Šaltiniai nenurodyti.

12. Seminarijos bibliotekos rankraščių knygų, atskirų rankraščių kolekcija (likutis). Žemaičių kunigų seminarija turėjo surinkusi didelę biblioteką. Tarp dokumentų randame įrašų apie lėšas, skiriamas bibliotekai, knygoms pirkti, minimi bibliotekininkai. Knygų seminarijai skirdavo ir pavieniai asmenys, pvz.. Nemakščių klebonas kun. Aleksandras Kieršanskis 1886 m. bibliotekai padovanojo 94 pavadinimų knygų teologijos, bažnyčios istorijos klausimais, pamokslų knygų, keletą žodynų ir kt. Tarp jų yra 9 lietuviškos knygos¹¹.

Fonde saugomą Žemaičių seminarijos bibliotekos kolekciją galima būtų suskirstyti į dvi dalis. Pirmąją sudaro bibliotekos katalogai, antrą - rankraščių knygų ir rankraščių rinkinys.

Išliko katalogai, parengti 1812-1939 metais (7 saug. vien.). Tai bibliotekos pagrindiniai abėcėliniai ir sisteminiai katalogai. Seniausias fonde saugomas katalogas yra sudarytas 1812 m. gegužės mėn. „Registr ksiąg ...“¹². Čia knygos surašytos pagal turinį, skyriaus viduje taip pat nesilaikoma abėcėlės tvarkos. Šiame sąrašė įrašytas knygos pavadinimas, formatas, tomų, egzempliorių skaičius. Leidimo metai ir vieta nenurodomi. Dauguma knygų lotynų, lenkų, yra keletas prancūzų, vokiečių kalbomis. Paprastai buvo po 1 egzempliorių kiekvienos knygos, labai retai 2, 3 ar 4 egzemplioriai. Knygos suskirstytos į tokius skyrius (jie žymimi raidėmis):

A - Šventasis Raštas ir tai temai priklausančios

knygos - 35 pavadinimai, daugiausia lotynų kalba:

B - Kanonistai ir juristai - 75 pavadinimai;

C - Teologijos knygos - jų daugiausia - 132 pavadinimai;

D - Katechistai, homilijos ir kitos tos temos knygos - 71 pavadinimas, tarp jų yra, pvz., pirmojo Vilniaus universiteto rektoriaus Petro Skargos pamokslai apie Sakramentus („Kazanie księdza Skargi o Sakramentach“). Bet yra ir tokių įrašų: - „Pamokslai be pavadinimo ir be viršelio“. Galbūt šios knygos susidėvėjo nuo dažno vartojimo ar dėl kitų priežasčių;

E - Filosofinės knygos - 29 pavadinimai;

F - Literatūrai priklausančios knygos - šiai grupei priklauso lotynų, graikų poezijos, Erazmo Roterdamičio knygos ir kt. - iš viso 31 pavadinimas;

G - Istorinės knygos - nemažas skyrius - 88 pavadinimai. Čia randame ir pirmosios Lietuvos istorijos, parašytos jėzuito kun. Alberto Vijųko-Kojelavičiaus, 2-ąją dalį (lotynų k. išleista Antverpene 1663 m.). Deja, nesant įrašų sunku spręsti, ar tai minėtas leidimas, ar vėlesnis.

H - Dvasinės ir askezės knygos. Vienas didžiausių skyrių - 115 knygų.

J - Ritualinės knygos (apie tikybinius papročius) - 19 pavadinimų.

Iš viso šiame sąrašė įrašytos 576 pavadinimų knygos, 639 egzemplioriai. Be to, sąrašo gale pažymėta, kad bibliotekoje yra 30 rankraščių įvairiomis temomis ir vienas mažas atlasas. „Registro“ pabaigoje pridėtas 107 knygų sąrašas - tai knygos, kurios prisidėjo sudarius seminarijos knygų indeksą. Jos prirašytos prie R raidės. Daugiausia tai teologinės knygos.

Kitas - 1831-1832 m. knygų ir rankraščių sisteminis katalogas. Čia, kaip ir ankstesniame kataloge, knygos suskirstytos į analogiškus skyrius pagal pavadinimus. Be abejo, per 20 metų knygų padaugėjo - jų randame 708 pavadinimų.

Iš bibliotekos knygų abėcėlinių katalogų pirmiausia reikėtų išskirti 1886 m. sudarytą Žemaičių seminarijos bibliotekos generalinį abėcėlinį katalogą. Tai 457 lapų knyga. Joje įrašyta 5630 pavadinimų knygų, iš viso 9983 egzemplioriai (kiekviena raidė turi atskirą numeraciją). Čia knygos surašytos pagal autorius arba pavadinimus abėcėlės tvarka. Pažymėta leidimo vieta ir data, formatas, tomai bei kur knyga padėta (spintos numeris ir numeris joje). Seniausia seminarijos bibliotekoje saugoma knyga - 1524 m. išleista „Roffrensis Ivan. Epi Lutheranae assertionis confutatio juxta verum ac originalem archetypum“¹³ („Liuterio mokymo paneigimas pagal tikrą ir originalų šaltinį“). Yra nemažai XVII, XVIII a. išleistų knygų, didžioji dauguma - XIX a. Knygos rašytos lotynų, lenkų, prancūzų, vokiečių, keletas rusų kalbomis. Tarp jų randame ir nemažai lietuviškų knygų: tai istoriko, mokslo populiarintojo Simono Daukanto knyga „Budais

senovės Lietuvių, Kalnienu ir Zemaitių¹⁴ (išleista Peterburge 1845 m.) ir jo parengta G.D. Settegast „Naudinga bitnių knygele, taj yra Ajskus pamokimai...“¹⁵ (išleista Peterburge 1848 m.); Žemaičių vyskupo M. Valančiaus „Patarles Zemajcziu“¹⁶ (išleista 1867 m.), „Givvenimaj szventuju Diewa“¹⁷ (Tilžė, 1868) ir kt.; Žemaičių vyskupo J. A. Giedraičio „Naujas istatimas Jezaus Christaus Wieszpaties musu lietuviszku liezuviu iszgulditas per Jozapa Amulpa kunigayszti Giedrayti“¹⁸ (Vilnius, 1816); kun. Kaliksto Kosakauskio „Iszguldims apėj sakramenta pakutos arba spawiednes szventos...“¹⁹ (Vilnius, 1862); buvusio Varnių kunigų seminarijos profesoriaus, nuo 1864 m. Kauno kunigų seminarijos rektoriaus kun. J. Račkausko „Wadowas į Dangų ir Meditacijos“²⁰ (Vilnius, 1861) ir kt.; Lauryno Ivinskio „Kalendorius ukiszkas katalikų Ziamaicziu ont...“²¹ 1857, 1859, 1864 ir 1870 m.²¹ ir kitas. Šiame kataloge yra ir vėlesnių įrašų (1888 m. ir kt.).

Be to, yra 1885-1886 m. sudarytas bibliotekos knygų abėcėlinis katalogas (iš šio katalogo knygos buvo įrašytos į 1886 m. pagrindinį katalogą). 1887-1892 m. knygų sąrašas (abėcėlinis). 1887-1898 m. knygų ir periodinių leidinių sąrašas (jame įrašyta per 1200 pavadinimų knygų). Čia yra atskiras knygų ir kitų spaudinių rusų kalba sąrašas - iš viso 70 knygų. Toliau - 1906 metų knygų sąrašas (spintos nr. 29, 34, 35, 36). Jame randame daug daugiau įvairių sričių lietuviškų knygų.

Didžiausia - 1939 m. sudaryta Kauno metropolijos kunigų seminarijos bibliotekos inventoriaus knyga. Į archyvą pateko 2 knygos. Joje surašytos 20 099 knygos (t.y. kiekvienas egzempliorius turėjo savo numerį). Abi knygos pilnos prirašytos. Kaip jau buvo minėta, seminarija turėjo apie 90 tūkst. knygų, tad čia turime tik penkiadalį bibliotekos. Šiame sąraše įrašytos knygos inventoriaus numeris (kuris atitinka eilės numerį), autorius, knygos pavadinimas, tomas, išleidimo data ir vieta, įsigijimo metai, kaina, pastabos (trys paskutinės grafos nepildytos). Knygoje susegti mašinos rašiniai arba jų nuorašai. Joje suregistruotos XVI-XX a. išleistos religinės bei pasaulietinės tematikos knygos lotynų, lenkų, lietuvių, rusų ir kitomis kalbomis.

Peržiūrėję šiuos katalogus, galime susidaryti aiškų vaizdą apie seminarijos biblioteką ir joje saugotas knygas. Matome, kad biblioteka turėjo įvairiausių sričių knygų - religinės literatūros, antikos filosofų veikalų, grožinės literatūros (pvz., Dantės „Dieviškoji komedija“, Šekspyro dramos, kt.), daug knygų iš istorijos, teisės (pvz., LDK Statutas, Motiejaus Strijkovskio „Kronika...“), geografijos, įvairių kalbų gramatikų ir žodynų (lotynų, hebrajų, prancūzų, kt.), švietėjiško pobūdžio knygelių (S. Daukanto, M. Valančiaus) ir kt. Tai rodo, kad knyga buvo vertinama, o seminarijos profesorių ir joje besimokančių klierikų akiratis platus.

Kitą buvusios Žemaičių seminarijos bibliotekos

kolekcijos dalį - rankraštinę knygų ir rankraščių rinkinį - sudaro 1500(?) - 1943 m. dokumentai, iš viso 146 vienetai. Dalis šių knygų yra pažymėtos Žemaičių seminarijos bibliotekos antspaudu ir signatūromis, kitos - Kauno kunigų seminarijos, dar kitose randame įrašų apie priklausomybę Tytuvėnų bernardinų vienuolynui ir kt. Dalis knygų turi po kelis antspaudus, kitos ir visai be antspaudų. Galbūt kai kurios knygos niekada nepriklausė Žemaičių seminarijai ir į fondą pateko atsitiktinai. Vienos knygos įrištos odos, kitos - kieto kartono viršeliais. Daugumos knygų fizinė būklė gera, kai kurias reikėtų restauruoti.

Skyrelyje knygos ir rankraščiai sudėti chronologine tvarka. Gale sudėti dokumentai, kurių parašymo metai nežinomi - jos suskirstytos abėcėlės tvarka. Tarp jų XVI a. - 3, XVII a. - 11, XVIII a. - 48, XIX a. - 54, XX a. - 18 ir be metų - 11 dokumentų.

Seniausia fonde saugoma bibliotekos rankraštinė knyga - logikos vadovėlis lotynų kalba „Tractatus primus Marsilij de suppositionibus cuius sunt due partes principales prima de definitione et divisionis suppositionibus“²², spėtina, rašytas apie 1500 m. Parašė gausu įvairių lotyniškų priedašų Incipitai paryškinti, inicialai dažnai puošti. Kas perrašė knygą - nacišku. Knyga įrišta kieto kartono viršeliais, kuriuose likę seminarijos šifrai.

Bene didžiausios apimties rankraštinė knyga (650 lapų) - Braunsbergo (Varmijos) jėzuitų kolegijos studento Jurgio Oginskio iš Kozielsko užrašytas prof. J. Henrichsono filosofijos paskaitų kursas „Biennalis Philosophae cursus“²³ (pagal Aristotelį) - filosofijos, logikos, astronomijos, fizikos, matematikos pradmenys. Rašyta 1698-1700 m. lotynų, šiek tiek lenkų kalbomis. Rankraštis gausiai iliustruotas spalvotais piešiniais ir brėžiniais, paryškinti incipitai ir inicialai. Yra Žemaičių seminarijos antspaudas ir signatūros. Šioje knygoje kartu įrištas spaudinys - Teofano Kolbiecinskio (Kolbieczinski) „Philosophia secularis. Per theses Teoretico-politicas“ (Pasaulietinė filosofija), 1700 m.

Visas rankraštinės knygas galima būtų suskirstyti į keletą didesnių grupių. Tai knygos filosofijos, logikos, retorikos klausimais, moralinės teologijos santraukos, katalikų bažnyčios istorijos. Biblijos aiškinimai, evangelijos komentavimas, bažnytinės teisės veikalai ir kt. Yra nemažai katekizmų, maldų knygų, tarp jų ir lietuvių kalba: tai Juozapo Bogušo (Bohusz) „Apie maldą“²⁴ (jame aiškinama 10 Dievo įsakymų) (1894), Adomo Mackevičiaus „Katechizmas apėj treti prisakima Bažniczes szwėtos“²⁵ (1845), „Naujas mienou szwėcziausias panos Marios“²⁶ (1877) (katalikams skirta gegužės mėn. maldų ir giesmių knyga) ir kt. Keletas pamokslų knygų, tarp jų „Orator Ecclesiastes...“²⁷ (pamokslai, surašyti pagal Šventą Raštą) - XVI-XVII a. pr., lotynų kalba; knyga įrišta ornamentuotais odos viršeliais, su 4 iliustracijomis; XIX a. lietuvių kalba rašyti pamokslai²⁸ ir kt. Dėmesį

atkreipia „Ceremoniarum de Missa Lecta“ D.1²⁹ (mišių ceremonialas), rašyta 1730 m. - knyga su spalvotomis iliustracijomis, paryškintais incipitais.

Žemaičių seminarijos bibliotekoje buvo ir paskaitų užrašų bei vadovėlių klierikams. Daugiausia tai jėzuitų kolegijose Poznanėje, Naugarduke 1737-1740 m. skaitytų teologijos, retorikos paskaitų užrašai. Galbūt šiuos užrašus atsivežė jėzuitai, kurie dėstė seminarijoje, o gal jie atsitiktinai pateko į biblioteką. Įdomus rankraštis „Horographia“³⁰ (horografijos, arba laiko skaičiavimo, užrašai su brėžiniais, prieš 1749 m.). Yra graikų kalbos gramatika (XVIII a.), trumpas maldų skaitymo ir pamokslų sakymo vadovėlis (b.m., lotynų k.) ir kt. Čia taip pat randame filosofinių apmąstymų knygų, dvasinio tobulinimosi vadovėlių, patarimų klierikams ir kt.

Tarp šių knygų norėtusi išskirti Žemaičių kapitulos prelado archidiakono, istoriko Benedikto Smigelskio (~1782-1879), lenkų kalba daug rašiusio apie Žemaičių vyskupystę, du rankraščius. Tai dalis jo darbo (42 p.) „Ulami tyzzące się Diecezii Żmudzkiej“³¹, kurioje aprašytas Obelių dekanatas (rašyta 1856 m.) (kita darbo dalis saugoma Pavienių rankraščių fonde³²) ir „Studium pierwsze czyli Pierwsza mowa o upadku Państwa rzymskiego...“³³ (studija apie Romos valstybės žlugimą) - 204 p. darbas, rašytas 1873 m.

Fonde saugomas nedidelis sąsiuvinėlis - vyskupo Antano Baranausko 6 giesmės į Panelę Švenčiausią³⁴, rašytos lietuvių ir lenkų kalbomis 1861-1900 m. Petrapijlyje, Kaune ir Seinuose. Po kiekviena giesme užrašyta parašymo data ir vieta. Literatūrologė R. Mikšytė patikslino, kad tai vyskupo brolio Anupro Baranausko nuorašai.

Tarp kitų rankraščių - ir kun. Kajetono Aleknavičiaus (Aleknos) darbas „Apie mokymą skaityti, poterius, padorų absiejimą ir Šv. Rašto mokslą Kalbėsiais parašyta kun. K. Aleknos“³⁵, rašytas 1846 m. Fonde saugomas J. Tumo-Vaižganto 1905 m. parengtas šio darbo leidimas.

Yra keletas Kauno tarpdiecezinės kunigų seminarijos dokumentų: seminarijos statutas (1935 m.), regula (1934 m.), seminarijos 1920-1930 m. apžvalga, išlaidų bibliotekos statybai apyskaita ir kt.

Tarp rankraščių ir rankraštinę knygų, saugotų Žemaičių seminarijos bibliotekoje, pateko dalis dokumentų, nesusijusių su šia seminarija. Tai įvairių vienuolynų, bažnyčių dokumentai, vizitacijų aktai, gimimo metrikų knygų, vyskupų, caro valdžios potvarkių nuorašų knygos, Žemaičių vyskupystės, netgi įvairių Žemaitijos dvarų dokumentai. Tikriausiai jie atsitiktinai pateko į seminarijos biblioteką arba į šį fondą.

Žemaičių (Telšių) vyskupijos seminarijos archyvas - puikus šaltinis istorikams, kultūros tyrinėtojams. Čia yra daug medžiagos pačios seminarijos istorijai ir veiklai tyrinėti, jos dėstytojų ir auklėtinų biografijoms papildyti, knygų, bibliotekų istorijai ir raidai tyrinėti; statistinės

žinios gali būti naudojamos platesnėms analizėms daryti ir t.t.

Kaltinėnų bažnyčia (F20)

Pirmoji bažnyčia Kaltinėnuose pastatyta 1416 m.³⁶ Kad primintų Žemaitijos krikštą, jai buvo suteiktas Šv. Jono Krikštytojo vardas. Iki 1842 m. priklausė Žemaičių vyskupams. 1546 m. jai buvo dovanotas Pilsūdų kaimas. 1596 m. - Varsėdžiai. Bažnyčia buvo keliskart perstatyta. M. Valančiaus laikais Kaltinėnuose gyveno trys kunigai, bažnyčia turėjo per 20 valakų žemės, vandens malūną ir smuklę Varsėdžiuose. Kurį laiką čia klebonu buvo rašytojas kun. Kalikstas Kasakauskas. Nuo 1926 m. Kaltinėnai priklauso Telšių dekanatui. Dabartinė bažnyčia pradėta statyti 1990 m.

LNB šį fondą įsigijo pokario metais (apie 1948 m.). Įrašų Rankraščių gavimo knygoje nėra. Fondas nedidelis, jį sudaro 42 saugojimo vienetai Dokumentai rašyti lietuvių, lenkų, rusų ir lotynų kalbomis. Fondo chronologinės ribos - 1799-1929 m. Rankraščių būklė patenkinama. Dokumentai fonde suskirstyti į keletą skyrelių. Fondo viduje numeracija nevientisa.

1. Telšių konsistorijos raštai (1843?-1851). Dokumentai sudėti chronologine tvarka. Tai pavieniai raštai Kaltinėnų klebonui kanauninkui Jonui Mieržvinskiui įvairiais parapijiečių reikalais. Yra raštas Batakių dekanui Juozapui Jankauskui dėl bažnyčios žemių apskaitos ir mokesčių. Dokumentai daugiausia rusų kalba.

2. Dvasinės valdžios įsakymų nuorašai (1799-1920). Iš viso 7 įrištos knygos, apimančios daugiau kaip 100 metų laikotarpį (su pertraukomis). Jose perrašyti pasaulietinės (Rusijos imperatorių, Dvasinių reikalų departamento, Senato, Vilniaus generalgubernatoriaus, kt.), dvasinės valdžios (Žemaičių vyskupų, Telšių konsistorijos, kt.) įsakymai, nurodymai, raštai ir kiti dokumentai Žemaičių vyskupystės dvasininkams ir žmonėms. Tai perduodami popiežių raštai, vyskupų raštai savo vyskupijos parapijų klebonams bažnytiniais ir parapijiečių reikalais, pranešimai apie bažnyčių vizitacijas, nurodymai atsiųsti gubernijos valdžiai metrikų duomenis, pateikti žinių apie bažnyčios turtą, taip pat nurodymai melstis už caro šeimą, valdžios raginimai nepriimti pabėgusių rekrūtų ir kt.

Šiuose dokumentuose atsispindi ir to meto politiniai įvykiai. pvz., 1812 m. karas su Napoleonu, pergalė. Vienos kongresas, Varšuvos kunigaikštystės sudarymas ir kt. (čia įrašytas caro Aleksandro I manifestas, kuriuo prašoma melstis ir prašyti Dievo paramos kovoje su Napoleonu, 1815 m. sudarius Vienos taiką - už tai atgiedoti mišias ir pan.)³⁷

Kadangi Katalikų Bažnyčia turėjo didelę įtaką žmonių gyvenime, caro valdžia ją sickė panaudoti savo tikslams. To įrodymas - imperatoriaus Nikolajaus I, Vilniaus

generalgubernatoriaus, kitų įstaigų įsakymai, kuriuose nurodoma visų bažnyčių klebonams per šv. mišias perskaityti ganytojišką kreipimąsi į parapijiečius, raginanį likti ištikimus valdžiai ir neprisidėti prie 1831 m. sukilimo (kaip jis čia vadinamas maištu - „bunt“)³⁸, caro Nikolajaus I raštas apie sukilimo numalšinimą³⁹ ir kt.

Šiame skyrelyje rasime įvairių liudijimų, surinktų iš asmenų, leidžiančių tuoktis valstiečiams (1837 m.). Šie dokumentai įrašyti į atskirą knygą. Knygoje pažymėta, kad jie buvo įrašyti į jungtinių metrikų knygas.

3. Įvairūs raštai, siųsti Kaltinėnų bažnyčios valdytojams (1838-1854). Viso 9 vienetai. Tai paskiri vysk. J. A. Giedraičio, M. Valančiaus (kopija), Batakių dekanu kun. J. Jankausko raštai Kaltinėnų bažnyčios klebonams bei bažnyčios klebonų kun. J. Jankausko, kun. T. Liutkevičiaus, kun. J. Meržvinskio, kun. Novickio laiškaai įvairiems asmenims daugiausia ūkiniais (dėl bažnyčios žemių išnuomavimo, pasėlių, trobesių ir bažnyčios remonto, kt.), bažnytiniiais (dėl parapijiečių vedybų), asmeniniais reikalais.

4. Kaltinėnų parapijos žmonių sąrašai (XIX a.). Tai du Kaltinėnų miestelio ir parapijos žmonių sąrašai. Rašyta lenkų kalba; yra pataisymų. Vienas sąrašas be pradžios, nesunumeruotas, šalia pažymėtos pinigų sumos (rubliai ir kapeikos). Kitas sąrašas didesnis, jame įrašytos 2788 šeimos (vaikai atskirai neskaičiuojami), šalia pateikta skaičių. Sąrašų paskirtis nežinoma.

5. Kaltinėnų bažnyčios vizitacijų aktai (1842-1845). Tridento Katalikų Bažnyčios Susirinkimas įsakė vyskupams kasmet, o didesnėse vyskupijose - per dvejus metus patiems ar per įgaliotą asmenį aplankyti savo valdomas parapijas ir pranešti apie jų būklę. Šių vizitacijų metu būdavo sudaromi bažnyčių inventoriai. Bažnyčių vizitacijų, inventorizacijų ir kiti dokumentai teikia duomenų apie įvairių bažnyčių istoriją, jų pastatymą ar perstatymą, turėtą turtą, iš kurio išlaikydavo ne tik bažnyčią ir jos tarnus, bet dažnai ir mokyklą, prieglaudą. Čia taip pat galima rasti žinių apie bažnyčiose saugotas kultūros (pvz., knygos) ir meno vertybes (paveikslus, skulptūras, kt.).

Į fondą pateko trys - 1842 m., 1844 m. ir 1845 m. inventoriai. 1842 m. vizitaciją vykdė vysk. kunigaikštis Simonas Mykolas Giedraitis, kitose pasirašė Kaltinėnų administratorius kun. Simonas Janikovičius, klebonas kun. J. Miežvinskis bei Batakių dekanas J. Jankauskas. Šiuose dokumentuose aprašyta bažnyčia, varpinė, zakristija, bažnyčios reikmenys, išvardijami klebonijos pastatai, inventorius, pajamos ir išlaidos (tarp jų - įvairių asmenų funduotos sumos), špitolė (joje gyveno elgetos ir bažnyčios tarnai), koplyčios, karčema ir vandens malūnas Varsėdžiuose. Bibliotekoje minima 15 teologinių knygų bei apie 30 bažnytinių - pamokslų, mišiologų; čia kartu įrašytos metrikų knygos bei valdžios įsakų knygos⁴⁰. Dokumente išvardijami prie bažnyčios gyvenantys dvasininkai (tuo metu buvo klebonas ir du vikarai), pažymima, kur jie mokėsi, ir bažnyčios tarnai.

1844 m. inventoriuje yra pateiktas parapijoje gyvenančių žmonių skaičius - 6751 (3161 vyras ir 3590 moterų)⁴¹. 1842 m. minima parapijinė mokykla, pažymėta, kad dėl lėšų stokos mokiniai patys moka už mokslą⁴².

6. Kaltinėnų parapijos bažnyčios priešsantuokinės apklausos knyga (1833-1841). Besituokiantys žmonės, dalyvaujant liudininkams, atsakydavo į 12 klausimų: pavardė, vardas, kas tėvai; kur gimęs; amžius; kokio tikėjimo; socialinė kilmė; nuo kada gyvena šioje parapijoje; ar vedęs; ar savo noru sudaro santuoką; ar su šeimos ir dvaro (jei jam priklausė) žinia; ar buvo vienuolis; ar buvo susižadėjęs su kuo kitu; ar neturi kraujo ryšių su besituokiančiu asmeniu. Apklausas paprastai atlikdavo bažnyčios vikaras. Liudininkai dažnai nemokėjo rašyti ir vietoj parašo padėdavo tris kryželius. Knyga įrašyta, galė virvelės galai užantspauduoti raudono lako antspaudu.

7. Įvairi medžiaga ūkiniais klausimais (1844-1852). Tai pavieniai dokumentai. Tarp jų keletas Valstybės turtų ministerijos Kauno apygardos valdybos raštų Kaltinėnų bažnyčios klebonams dėl bažnyčios žemių, žinių apie baudžiauninkų skaičių ir kt.

8. Varia (1809-1929). Skyrelyje yra 6 dokumentai. Iš jų galima būtų išskirti N asmens albumėlį, kuriame įrašyti įvairūs eilėraščiai, maldos, benedikcijos ir kt. lietuvių, lenkų, rusų, lotynų kalbomis. Tarp jų - Antano Vienažindžio dainos „Sudiewu kwiatkiali tu brangiausi...“, „Ilgu, ilgu man ant swieta...“⁴³ ir kt.

Čia taip pat yra keletas laiškų, 1921-1929 m. Stalgėnų parapijos bažnyčios užsakų knygelė, įvairių iškarpų iš laikraščių.

Raguvos bažnyčia (F125)

1610 m. Raguvoje minima medinė bažnyčia. Metrikų knygos joje rašomos nuo 1668 m. Antrą medinę bažnyčią ir varpinę 1678 m. pastatė Trakų vaivada Marcijonas Oginskis, dovanojo jai Alukėnų palivarką ir kaimą. Tuo metu tai buvo viena didžiausių medinių bažnyčių Vilniaus vyskupijoje. 1777-1863 m. prie bažnyčios veikė parapijinė mokykla. 1798 m. bažnyčia sudėgė. Klebono Jurgio Zubavičiaus iniciatyva 1816 m. pastatyta nauja medinė bažnyčia, 1883 m. - mūrinė varpinė, 1887 m. pristatytos šoninės koplyčios. Dailininkas Jonas Mackevičius 1929 m. išdažė bažnyčios vidų. Prelato J. Macijausko ir Čikagos raguviešių rūpesčiu 1931 m. įsigyti 3 bronziniai varpai. Bažnyčia nukentėjo per Antrąjį pasaulinį karą. Dabartinė bažnyčia yra medinė, liaudies architektūros.

Bažnyčios dokumentai į LNB priimti iš pil. Vytauto Raudeliūno 1974 m. (1974 06 10 aktas, į Rankraščių gavimo knygą neįrašyta). Laikinais saugojimo vienetais apskaičiuota 1983 m. Fondą sudaro 60 saugojimo vienetų, chronologinės ribos - 1668-1918 m. Dokumentai

lietuvių, lotynų, lenkų, rusų kalbomis. Fondo fizinė būklė vidutinė, daug dokumentų reikia valyti, konservuoti.

Rankraščių skyriuje saugoma bažnyčios archyvo medžiaga suskirstyta į 6 skyrelius.

1. Raguvos bažnyčios ir globėjų fundaciniai dokumentai (1819-1826). Dokumentai sudėti chronologine tvarka. Tarp jų - Trakų vaivados Marcijono Oginskio ir jo žmonos Marcelės Onos Glebavičiūtės-Oginskienės 1680 m. fundacinis raštas, kuriuo bažnyčiai dovanojo žemės sklypus su pavaldiniais iš Raguvos dvaro ir Alukėnų kaimą bei paskyrė nuolatinį vargonininką (fonde saugomas dokumento XX a. vertimas į lietuvių k.). Kiti dokumentai - įvairūs raštai, susiję su bažnyčia, rašyti Upytės pavieto maršalkai Straševičiui ir jo šeimai, XIX a. globėjusiems bažnyčiai.

2. Bažnytinės ir pasaulietinės valdžios potvarkiai, raštai (1786-1915). Išliko dvi knygos: 1786-1831 ir 1831-1857 m. Tai raštai įvairiais bažnyčios, tikinčiųjų reikalais, taip pat pavieniai raštai dėl metrikų, turto inventorių sudarymo, nurodymai pamaldoms už Rusijos carus, jų šeimas ir giminę, Žemaičių vyskupų M. L. Paliulionio, P. Karevičiaus aplinkraščiai, kuriuose nurodoma pamaldų, atlaidų, pasninkų tvarka ir kt.

3. Metrikų knygos, parapijiečių sąrašai (1668-1918). Archyve išliko seniausia Raguvos bažnyčios metrikų knyga: tai 1668-1685 m. krikšto ir 1669-1688 m. vedybų metrikų knyga. Rašyta lotynų kalba, įrašyta ornamentuotais odos viršeliais, perverta siūlais ir patvirtinta valdišku Kupiškio dekanato antspaudu. Joje įregistruoti 3695 krikšto ir 846 santuokų metrikai.

Šiame archyve saugoma 11 krikšto metrikų knygų iki 1843 metų. Šios rūšies knygų įrašuose dažniausiai nurodoma, kada vaikas gimė, kada krikštijamas, koks kunigas ir ką krikštijo, nurodomi tėvai ir krikstatėviai (kas ir iš kur). Knygos pildytos lotynų, nuo XIX a. (1827 m.) lenkų kalba.

Išliko 1827-1833 m. Raguvos parapijos priešsantuokinės apklausos knyga.

Yra trys 1811-1848 m. vedybų metrikų knygos. Pirmoji knyga 1811-1829 m. rašyta lotynų kalba. Antroje knygoje randame spausdintą jungtinių registravimo pavyzdį. Registruojant santuoką paprastai būdavo nurodoma, kada vyko jungtuvės, koks kunigas, kada ir kur sujungė bei po kelių užsakų, kas ir iš kur tuokiasi (amžius, socialinė kilmė, iš kokios parapijos, pažymima, jei yra našlys (-ė)), kas tėvai bei kas ir iš kur liudininkai.

Išliko 4 1805-1918 m. (su pertraukomis) mirusių asmenų metrikų knygos lotynų, lenkų, lietuvių ir rusų kalbomis. Šiose knygose būdavo nurodoma mirties data, mirusiojo vardas ir pavardė, amžius, kur mirė, mirties priežastis (liga ar dėl kokio atsitikimo), ar priėmė paskutinį patepimą, socialinė padėtis, kokioje parapijoje mirė, paminiama, ar buvo našlys (-ė), ar paliko vaikų, kada ir kur palaidotas, koks kunigas laidojo. Anksčiausių ir

vėliausių metų knygose nėra tokios išsamios informacijos.

1834 m. metrikų knygos buvo perrištos virvele ir patvirtintos Kupiškio dekanu kun. Kasparo Dulskio parašu ir antspaudu.

Bažnyčių archyvų krikšto, vedybų ir mirties registracijos knygų medžiaga įdomi demografams, nes pateikia daug statistinių žinių, genealogijų sudarytojams ir tyrinėtojams, kalbininkams - pavardžių atsiradimui ir kitimui analizuoti, istorikams ir kt. Šiose knygose užfiksuoti kiekvieno žmogaus svarbiausi gyvenimo momentai.

Skyrelyje yra dar keletas pavienių dokumentų, pateikiančių statistinių žinių apie Raguvos parapijiečius. Tai 1834 m. Raguvos bažnyčios dvasininkų sąrašas; 1912(?) m. sudarytas parapijos gyventojų sąrašas; 1866 m. parapijiečių išpažinties atlikimo ir komunijos priėmimo sąrašas (čia žmonės surašyti šeimomis) bei 1879 m. gegužės ir birželio mėn. Raguvos valdžios išduoti gyventojų mirties liudijimai, kuriuose nurodoma, nuo kokios ligos žmogus mirė.

4. Inventoriai, vizitacijų aktai, kiti ūkio dokumentai (1714-1898). Archyve išliko 1837 m. (ypač detalus), 1848, 1873 ir 1885 m. bažnyčios ir Alukėnų palivarko kilnojamojo ir nekilnojamojo turto inventoriai. 1826 m. bažnyčios altarijos kilnojamojo turto inventorius. Inventoriuose aprašoma, kaip atrodė bažnyčia, išvardijami įvairūs rakandai, liturginiai indai, rūbai ir kt., knygos, taip pat klebonija, varpinė, kapinės, špitolė, ūkis (gyvuliai, žemė, pajamos ir išlaidos). Yra 1851, 1888 ir 1898 m. Raguvos bažnyčios vizitacijų aktai, kurių metu taipogi surašytas bažnyčios turtas. Taigi turime pakankamai žinių apie Raguvos bažnyčią.

5. Susirašinėjimas (1853-1917). Fonde saugomos trys bažnyčios siunčiamųjų raštų ir metrikų išdavimo registravimo knygos: 1857-1868, 1869-1876 ir 1885-1902 m. Yra visas pluoštas Raguvos bažnyčios klebonų, Žemaičių dvasinės konsistorijos, Ukmergės apskrities policijos viršininko ir kt. laiškų ir raštų (susirašinėjimas) bažnyčios reikalais: dėl lėšų bažnyčios remontui, kapinių praplėtimo, kryžių statymo kapinėse ir kt. (1853-1914 m.), taip pat keletas kaizerinės vokiečių okupacinės valdžios Lietuvoje raštų klebonams ir visiems gyventojams (1915-1917 m.), kitų pavienių raštų.

6. Varia (1764-1904). Tai pavieniai dokumentai, dažnai nesusiję su Raguvos bažnyčia. Tarp jų yra Vilniaus vysk. J. Civinskio aplinkraščiai Vilniaus vyskupijos dvasininkams dėl maldų popiežiaus Pijaus IX garbei, pamokslų turinio ir cenzūros, priešsantuokinių apeigų (1846 m.). Vilniaus konsistorijos nurodymas atlaikyti mišias už velionį J. Civinskį, kt. (fonde saugomos raštų kopijos, siųstos Raguvos bažnyčiai), caro Nikolajaus II universalai (1903, 1904 m.) ir pan.

Troškūnų bažnyčia ir vienuolynas (F156)

Troškūnų dvaro savininkas Vladislovas Sakalauskas 1696 m. atsikvietė bernardinus, pastatė mūrinį vienuolyną. 1698 m. - medinę bažnyčią, jiems dovanavo žemės ir pinigų. XVIII a. bažnyčia keliskart degė. Vienuolyno gvardijono kun. Domininko Dambrausko rūpesčiu 1774-1787 m. pastatyta dabartinė mūrinė vėlyvojo baroko stiliaus bažnyčia, 1800 m. - varpinė. 1794 m. pastatytas mūrinis U raidės formos vienuolynas. Prie jo 1797 m. įsteigta 5 klasių mokykla (nuo 1803 m. - 6 kl., nuo 1829 m. - gimnazija), 1834 m. vietoj jos - Panevėžio bajorų mokykla (1840 m. iškelta į Panevėžį). Vienuoliai savo lėšomis išmūrijo namus mokyklai. Mokykla turėjo įvairių mokymo priemonių, apie 300 knygų biblioteką. Šią mokyklą yra lanke būsimašis Žemaičių prelatas B. Smigielskis ir Vilniaus vyskupijos administratorius prelatas Liudas Zdanavičius. Vienuolynas XVIII a. veikė vienuolių oratorikos mokykla. Rusų valdžia įtarinėjo, kad vienuolynas prisidėjo prie 1831 ir 1863 m. sukilimų, darė kratas, o 1864 m. vienuolyną uždarė. Iš varžytinių pardavus vienuolių turtą, rusų policija vienuolius perkėlė į Palėvenę, Telšius, Kretingą ir Daugpilį. Nuo to laiko parapiją vedė pasauliečiai kunigai. Ir vėliau dėl lietuviškos veiklos buvo baudžiami Troškūnų kunigai. 1929-37 m. Troškūnuose įsikūrė pranciškonai. Jie suremontavo bažnyčią, vienuolyną, pastatė parapijos salę; paskui juos vėl pakeitė pasauliečiai kunigai.

Archyvo priėmimo į LNB dokumentų nėra. Rankraščių gavimo knygoje neįrašyta. 1983 m. Troškūnų bažnyčios dokumentai išrinkti iš netvarkyto pavienių rankraščių fondo ir sudarytas atskiras fondelis (į Gavimo knygą įrašyta 1984 m.). Tai tik labai nedidelė archyvo dalis - iš viso 7 saugojimo vienetai. Chronologinės ribos - 1756-1906 m. Dokumentai rašyti lenkų, rusų kalbomis. Fondo fizinė būklė bloga, rankraščius reikia konservuoti, restauruoti.

Medžiaga išskirstyta į du skyrius.

1. Bažnyčios archyvo dokumentai (1756-1906).

Saugomi 1756-1840 m. Troškūnų parapijos bažnyčioje krikštytų asmenų sąrašai. Kaip matome, knyga pateikia beveik šimto metų laikotarpio demografinių žinių. Išliko parapijos 1892-1899 m. mirusiųjų registravimo žiniaraštis. Sąsiuvinis be pradžios, įrašai išbraukti, matyt, vėliau buvo perrašyti į kitą knygą.

Yra 1833-1850 m. bažnytinės ir pasaulietinės valdžios raštų, potvarkių, siųstų Kupiškio dekanato klebonams, parapijinių bažnyčių administratoriams, vienuolynų vyresniesiems, Troškūnų parapijos kunigams bernardinams, knyga (pažymėta, kad tai antroji knyga).

Išliko Troškūnų bažnyčios 1898-1906 m. išsiųstų raštų registravimo žurnalas (be pradžios). Rašyta rusų kalba.

2. Vienuolyno archyvo dokumentai (1774-1807).

[fondą pateko tik trys dokumentai. Tai Troškūnų (Vladislavovo) pranciškonų bernardinų vienuolyno oratorikos mokyklos vienuolių retorikos pratybų, vadovautų prof. Antano Adamavičiaus, Evangrijaus Jankevičiaus, rinkinys (1774-1784 m.) bei 1785-1789 m. pratybų, vadovautų prof. Fausto Samulevičiaus, P. Davydavičiaus, Malachijaus Holovinskio, Roko Žėgždos, rinkinys. Rašyta įvairių asmenų lenkų ir lotynų kalbomis. Yra įrašytos pranciškonų vienuolių, dalyvavusių pratybose, pavardės (paprastai jų būdavo po 8-10).

Trečioji knyga - 2-jų metų retorikos kurso 1801-1807 m. teminių pamokslų-retorikos pratybų, vadovautų prof. Martyno Tarvydo, Jono Tiškos, rinkinys (lenkų k.). Pratybose dalyvaudavo po 7-13 vienuolių.

Upynos bažnyčia (F108)

Pirmoji Upynos Šv. Mergelės Marijos bažnyčia buvo pastatyta 1706 m. (pagal M. Valančių). 1834 m. ji sudegė; 1835-36 m. pastatyta dabartinė medinė bažnyčia, špitolė, aprūpinta 1 valako žemės beneficija. Varpai jai atvežti iš uždarytos Raseinių karmelitų bažnyčios. 1738 m. prie bažnyčios buvo įkurta Šv. Mergelės Škaplierinės brolija. Upynos bažnyčia atnaujinta 1913 m. parapijiečių lėšomis. rūpinantis kun. Ignatui Spudui. Upynos filija priklausė Girdiškės parapijai, 1926 m. gavo parapijos teises.

Spėtina, kad bažnyčios dokumentai į LNB priimti 1949-1950 m. Dokumentų priėmimo akto nėra, Rankraščių gavimo knygoje neįrašyta. Laikiniais vienetais suskaičiuota 1983 m.

Fondą sudaro 16 saugojimo vienetų. Chronologinės ribos - 1737-1911 m. Dokumentus reikėtų konservuoti.

Į Rankraščių skyrių pateko buvusio bažnyčios archyvo likutis. Seniausi dokumentai - Žemaičių vyskupų 1737-1778 m. potvarkiai, pranešimai, universalai vyskupijos dekanatams, gauti Upynos bažnyčioje, bažnyčių tvarkos, administravimo, tikinčiųjų reikalais. Toliau - 1850-1879 m. bažnyčios gautų pasaulietinės ir bažnytinės valdžios įsakų nuorašų knyga. Tarp jų randame vysk. Motiejaus Valančiaus lietuvių kalba skelbtus ganytojiškus raštus parapijiečiams dėl blaivybės brolių steigimo ir blaivybės platinimo (yra 5 raštai)⁴¹. minima jo parengta knygelė „Apie brostą blaivystės arba nusiturėjimą“⁴². Kaip žinome, M. Valančius taip pat rūpinosi švietimu savo vyskupijoje. Jis skatino kunigus skaityti knygas, steigė jiems bibliotekas, rekomendavo knygas ir tarpininkavo jas gaunant iš leidyklų, pats parašė ne vieną populiarią knygelę. Tuo reikalu 1852 m. gruodžio 31 d. paskelbė aplinkraščių Žemaičių vyskupystės dekanatams (lenkų kalba) dėl bibliotekų steigimo dekanatuose, lėšų rinkimo knygoms pirkti, nurodė sudaryti knygų katalogus, tinkamai saugoti knygas⁴³ ir kt. Šioje knygoje yra ir daugiau M. Valančiaus raštų lietuvių kalba.

Daugumą likusio archyvo dokumentų sudaro bažnyčios kilnojamojo ir nekilnojamojo turto inventoriai, sudaryti bažnyčios vizitacijų metu - 1827, 1831, 1839, 1842, 1844, 1845, 1850 ir 1886 m. - iš viso 8 vienetai. Ankstyviausias, 1827 m., sudarytas vizituojant vysk. J. Giedraičiui, yra bene išsamiausias⁴⁴. Įdomu pažymėti, kad bažnyčios bibliotekoje buvo dvi autentiškos popiežiaus Klemenso XIII bulės, rašytos ant pergamento 1764 08 24 ir 1769 08 2. Be to, minimos 28 knygos (Evangelijos, mišiolai, agendas ir kt.), inventoriai (nuo 1738 m.), metrikų knygos bei Upynos bažnyčios Šv. Mergelės Škaplierinės brolijos knygos. 1834 m. bažnyčia bei dalis jos turto sudegė. Tad šie išlikę 1827 m. bei 1831 m. inventoriai yra puikus šaltinis bažnyčios istorijai atkurti.

Išliko jau minėta Šv. Mergelės Marijos Škaplierinės brolijos knyga⁴⁵. Knygoje yra brolijos nuostatai, sudaryti ir patvirtinti vysk. J. A. Giedraičio 1809 m., bei 1810-1857 m. pajamų ir išlaidų apyskaitos.

Archyve saugomas 1855 m. sudarytas Upynos bažnytinių žemių planas (Kauno gub. Raseinių apskr. valstybinio Upynos dvaro plano 1909 m. kopija). Tuo

metu bažnyčia turėjo 34,13 dešimtinių žemės (priskaičiuotos sodybinė, dirbama žemė, šienaujamos pievos, ganyklos ir kt.)⁴⁶. Kitas - 1911-1918 m. žemės planas su javų pasėlių lentele.

Yra pluoštas Upynos bažnyčios kunigų V. Minioto, Pauliukevičiaus korespondencijos su Žemaičių dvasine konsistorija, Kauno apskr. valstybės pajamų ir išdovo valdyba, Raseinių apskr. taikos tarpininku, policijos viršininku, Batakių dekanu ir kt. dėl bažnyčios žemės valdymo, ganyklų, miško medžiagos išskyrimo (1844-1884 m.).

Į fondą pateko įdomus dokumentas, nesusijęs su Upynos bažnyčia, bet priskirtas čia pagal vietovę. Tai 1874 m. sudarytas Upynos kaimo valstiečių, jiems pagal 1861 m. baudžios panaikinimo reformą skirtinių žemės sklypų ir kasmetinių išperkamuųjų mokesčių sąrašas⁴⁷. Iš viso įrašyti 73 žmonės, jiems skirta 475,39 dešimtinių žemės su kasmetiniu 482,36 rublių išperkamuoju mokesčiu. Tai šaltinis valstiečių, baudžios istorijai, Upynos dvaro istorijai.

¹ Seminarijos istorija pateikta pagal: Lietuvių enciklopedija, Bostonas, T. 11 (1957), t. 35 (1966); Valančius, M. Žemaičių vyskupystė // Valančius, M. Raštai, Vilnius, T. 2 (1972).

² Duomenys paimti iš: Trumpa Žemaičių (Telšių) vyskupijos seminarijos fondo apžvalga. Sud. R. Šimkutė, J. Žebrytė. LNB RKR, F 90-1a, L. 2-3.

³ LNB RKR, F90-33, L. 1.

⁴ LNB RKR, F90-66, 67.

⁵ LNB RKR, F90-76, lap. 2-3.

⁶ LNB RKR, F90-139, 140.

⁷ LNB RKR, F90-167, lap. 65.

⁸ LNB RKR, F90-178, lap. 3.

⁹ LNB RKR, F90-268, lap. 1.

¹⁰ LNB RKR, F90-297.

¹¹ LNB RKR, F90-369.

¹² LNB RKR, F90-367.

¹³ LNB RKR, F90-369, lap. 21.

¹⁴ LNB RKR, F90-370, lap. 97.

¹⁵ Ten pat, l. 43.

¹⁶ Ten pat, l. 18.

¹⁷ Ten pat, l. 165.

¹⁸ Ten pat, l. 16.

¹⁹ Ten pat, l. 11.

²⁰ Ten pat, l. 342.

²¹ Ten pat, l. 267.

²² LNB RKR, F90-374.

²³ LNB RKR, F90-381.

²⁴ LNB RKR, F90-471.

²⁵ LNB RKR, F90-448.

²⁶ LNB RKR, F90-463.

²⁷ LNB RKR, F90-375.

²⁸ LNB RKR, F90-484.

²⁹ LNB RKR, F90-393.

³⁰ LNB RKR, F90-402.

³¹ LNB RKR, F90-453.

³² LNB RKR, PR-1313.

³³ LNB RKR, F90-461.

³⁴ LNB RKR, F90-457.

³⁵ LNB RKR, F90-489.

³⁶ Bažnyčių istorijos pateiktos pagal: Kviklys, B. Lietuvos bažnyčios. T. 1. Telšių vyskupija. Čikaga, 1980; Kviklys, B. Lietuvos bažnyčios. T. 4. Panevėžio vyskupija. Čikaga, 1984; Misius, K., Šinkūnas, R. Lietuvos katalikų bažnyčios. Vilnius, 1993; Lietuvių enciklopedija. Bostonas, T. 10 (1957), t. 24 (1961), t. 31 (1964), t. 32 (1965).

³⁷ LNB RKR, F20-36, 37.

³⁸ LNB RKR, F20-38, lap. 111.

³⁹ Ten pat, lap. 134-135.

⁴⁰ LNB RKR, F20-32, 33, 34.

⁴¹ LNB RKR, F20-32, lap. 5.

⁴² LNB RKR, F20-33, lap. 2.

⁴³ LNB RKR, F20-30, lap. 50-51.

⁴⁴ LNB RKR, F108-2, lap. 47-50, 54-60.

⁴⁵ LNB RKR, l. 54-55.

⁴⁶ LNB RKR, l. 26.

⁴⁷ LNB RKR, F108-4.

⁴⁸ LNB RKR, F108-3.

⁴⁹ LNB RKR, F108-12.

⁵⁰ LNB RKR, F108-16.

Summary

Collections of Church Communities at the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania

Rima DIRSYTĖ

Rare Books and Manuscripts Department of the M. Mažvydas National Library of Lithuania preserves 10 archives of Church communities. The article reviews only part of them, i.e., those, which are available for readers - Seminary of Žemaičiai (Telšiai) Episcopate, archives of Kaltinėnai, Raguva, Upyna Churches, also, archives of Troškūnai Church and monastery. Review of the archive of the synod of Lithuanian evangelists reformists was announced in the publication „Lietuvos istorijos metraštis“ („Chronicle of Lithuanian History“) dated 1986. Due to this and because of too large extent of materials, this collection is not discussed in the article. The remaining four archives - Merkinė Orthodox Church, St. Petersburg Spiritual Academy, Vilnius Capitula and Capitula of Žemaičiai Episcopate - are not arranged and therefore not examined in this article.

Most of the archives were transferred to the Library after the World War 2, about 1948-1950 and the archive of Raguva Church - in 1974 from citizen V. Raudeliūnas. There is no information about the acceptance of the archive of Troškūnai Church. The stocks have been arranged in 1979-1988. Archives have the inventory books and stocks catalogues.

The largest in the extents is the archive of the seminary of Žemaičiai (Telšiai) Episcopate (F90) - 525 deposit units. Most of the documents belong to the 2nd half of the 19th century - beginning of the 20th century. Collections are comprised of the archival files, separate manuscripts and manuscript books. Part of the documents remained in the stocks of single manuscripts (F 130) within the department. Besides, a considerable part of the archive was moved to the Lithuanian State Archive, and books - to other libraries.

Archival files are stocked at the beginning of the collection followed by the remainder of the library. From the earlier existing archival files of the seminary remained the books of decrees - resolutions of the board and rector of the seminary, registers of the board of the seminary, documents concerning the educational process (listings of alumni of the seminary, books evaluating their knowledge and behaviour, books about clergymen allocation for certain Church duties, batch of lecture - notes of seminary lecturers and seminarians, etc.), documents about seminary book - keeping and clerical work, register of individuals who resided in the seminary houses in 1869, economic documents,

correspondence, several documents of individual persons, etc.

These documents provide with statistical data about the alumni of the seminary, lecturers, other personnel, activities of the seminary, its financial and economic state. Names of famous cultural and public activists of the Lithuanian Catholic Church, such as M. Valančius, A. Baranauskas, Maironis, others could be found in the records.

Rich library has been collected at the Žemaičiai seminary. Seminary itself allotted money for buying books, also, for librarians. Separate individuals donated books to seminary as well. It is mentioned that in 1939 seminary had in its collections about 90 thousand books. Library catalogues, manuscript books and collection of manuscripts are preserved in the archive. The oldest catalogue is a classified catalogue compiled by the library in 1812. It records 576 titles of books (639 copies). The general alphabetic catalogue of the year 1886 already comprises 5630 titles of books (9983 copies), the catalogue dated 1939 - 90 thousand (the archive preserves only 2 books from this catalogue with the total of 20099 records). Judging from the catalogues, the oldest book preserved by the library dates back to the year 1524; most books belong to the 19th century. Among them, Lithuanian books both of religious contents (by Žemaičiai Bishops J. A. Giedraitis, M. Valančius, priest K. Kosakauskas, others), both secular (calendars by S. Daukantas, M. Valančius, Laurynas Ivinskis, others) could be found. 7 catalogues are extant.

Another part of the collection of Žemaičiai seminary is comprised of manuscript books and manuscripts - 146 items. Most of them are of the 18th - 19th centuries. Among them it's worth to note two more often mentioned in scientific works manuscripts of prelate archdeacon of Žemaičiai Capitula, historian Benediktas Smigelskis - part of work about Žemaičiai Episcopate (1856) and a study about the break-up of a Roman State (1873).

Church archives are not big and rather fragmentary. Mostly they comprise materials of the 19th century. These documents might be characterized in this way: writings of spiritual and secular authorities, decrees, which were sent to Churches concerning various Church, parishioners matters, instructions of the authorities of

Czarist Russia to support the official policy of the authorities, etc., correspondence.

Separate group comprise statements of Church visitations. During such visitations, inventory of the movable and immovable property of the Church is made. These documents present information on the history of Churches, priests and other devotees, their property, about the former schools and sanctuaries, which existed near the Churches, cultural and art values (books, paintings, sculptures, etc.) preserved in the Churches.

An important source of information are christening, wedding, death metrics books written and preserved in the Churches. These books reflect the most significant

moments of life of every individual. They present lots of statistical data about Lithuanian citizens of that period. This information is important for historians, demographers, genealogists, linguists and scientists from other spheres for preparation of broader generalizations.

Among the documents of Upyna Church we find pastoral letters for parishioners in the Lithuanian language written by Žemaičiai bishop M. Valančius regarding the establishment of soberness brotherhoods and promulgation of soberness, a circular for the deaneries of the diocese about the establishment of libraries, collection of money for buying books, recommendations for compiling book catalogues, etc.